
GELENEKSELDEN MODERNE ADANA KENT FORMU

Duygu Saban Ökesli

Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Doç. Dr.
fduygu@cu.edu.tr

ÖZET

Bir yerleşmenin fiziksel karakterini sokak, ada, parsel ve bina ölçeğinde irdelemek amacıyla yapılan kentsel morfoloji araştırmaları, aynı zamanda yerleşmenin geçirdiği değişim ve dönüşümleri analiz ederek gelecek öngörüsünde bulunmaya da yardımcı olmaktadır. Bu doğrultuda planlı ya da plansız olarak kent ölçeğinde gerçekleştirilen her müdahalenin kentin fiziksel yapısına olan etkileri tespit edilebilmekte, kentin karakter bölgeleri ve bu bölgeler arasındaki ilişkiler sorgulanabilmektedir. Bu çalışma Seyhan Nehri üzerinde kurulmuş olan Adana'nın iki farklı bölgesine odaklanarak kentsel morfoloji bağlamında geleneksel ile modern arasındaki ilişkiyi irdelemekte ve yapılan müdahalelerin etkilerini araştırmaktadır.

Geleneksel kent dokusundan planlanmış modern kent dokusuna geçiş süreci, 20. yüzyılın ilk yarısında yaşayan kentlerden olan Adana'nın, kent formu, mekânsal karakteri, kent bileşenleri ve işlevsel değişimi yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışmada Adana'nın 3. derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiş olan geleneksel kent merkezi ile 1930'larda Hermann Jansen tarafından hazırlanan imar planına uygun olarak inşa edilen, geleneksel kent merkezi ile demiryolu hattı arasında yer alan ve merkeze bitişik olarak planlanan alan karşılaştırılarak Adana kent formunun gelenekselden moderne nasıl bir değişim-dönüşüm gösterdiği incelenmiştir. Çalışmada analitik analiz yöntemi kullanılarak kentin geleneksel ve modern karakterdeki bölgelerinin sokak dokusu, dolu-boş oranı, yapı adası-parcel ilişkisi ve bina-parcel ilişkisi incelenmiş, her iki dokunun karakteristik özellikleri belirlenmiş ve karşılaştırılmıştır.

Yapılan inceleme sonucunda geleneksel bölgedeki organik sokak dokusunun modern karakterdeki bölgede yerini ızgara plan şemasına bıraktığı, çıkmaz sokakların ortadan kaldırıldığı, amorf yapı adalarının dörtgen forma dönüştürüldüğü ve parsellerin birbirine yakın form ve boyutta oluşturulduğu, sokağa cepheli ve konumları itibarıyla sokağı tanımlayan yapı yerleşiminden ayırık nizam ve sokak cephesine mesafeli yerleşime geçildiği, parsel boyutlarının ve yapıların büyütüldüğü tespit edilmiştir. Geleneksel kent dokusu ile modern kent dokusu arasındaki söz konusu farklılıkların yanında, geleneksel kent dokusu içinde görülen bölgelemenin benzer biçimde ancak modern ihtiyaçlar doğrultusunda planlı modern alanda da benimsendiği, geleneksel dokuda iklim koşulları dikkate alınarak güneydeki avluya açılan yarı açık mekânlar varken, planlı modern alanda güneş ışığının kontrolü amacıyla parsellerin batıya bakan cephelerinde ağaçlandırma yapıldığı, yaya ve taşıt yollarının ayrılarak bölgede konforlu ve güvenli yaya dolaşımının öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında seçilen alanlarda son 60 yılda gerçekleştirilen imar müdahaleleri, yeni açılan yollar ve değiştirilen arazi kullanımı kararları ile bu değişikliklerin geleneksel kent merkezi ve 1940lı yıllarda inşa edilmeye başlanan modern alana etkileri de incelenmiştir. Yapılan müdahalelerin en olumsuz olanı birbiri ile bağlantılı olarak tasarlanan geleneksel kent merkezi ile planlı modern alanı birbirinden ayıran şehirlerarası karayolunun inşa edilmesidir. Bu müdahale ile kentin gelecekteki gelişme alanı da belirlenmiş ve geleneksel kent merkezi kentin yeni gelişen alanlarından koparılmıştır. Kent merkezi bütününde açılan yeni yollarla dokusal bütünlük zedelenmiş, yeni açılan yollar üzerinde yoğunluk artarken iç kısımlarda sokak dokusu kaybolmuştur. Planlı modern alanda ise yoğunluğun her bölgede arttığı, yaya yolu olarak belirlenmiş bazı aksların taşıt trafiğine açılmasıyla alanın bazı bölgeleri arasında geleneksel kent merkezi ile olduğu gibi kopukluk olduğu, kentin bu bölgesinin de bütünlüğünü kaybettiği görülmektedir. Sonuç olarak Adana geleneksel kent merkezi ile kuzeyinde planlanan modern alan bir bütün olarak tasarlanmış ve uygulanmış iken, 1960'tan sonra yapılan müdahalelerle alanın dokusal bütünlüğünün kaybolduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Adana, kentsel morfoloji, geleneksel, modern, Jansen*

1. Giriş

Tarihi geçmişi antik dönemlere kadar uzanmakla birlikte Adana kenti istikrarlı bir gelişim gösterememiştir. Bunun başlıca sebepleri olarak İstanbul Bağdat kervan yolunun üzerindeki önemli engellerden Seyhan Nehri üzerindeki tek kent olması, stratejik önemi yüzünden tarih boyunca çeşitli defalar yakılıp yıkılması ve nehir taşkınlarının oluşturduğu bataklıklarla sebep oldukları sıtma salgınları sayılabilir. Tepebağ Höyüğü'nün Adana'da Kizzuwatna Krallığı tarafından yerleşilen ilk bölge olduğu bilinmektedir, ancak o dönemden günümüze ulaşan bir yapı bulunmamaktadır. Adana'nın bugünkü kentsel dokusunda en eski tarihi geçmişe sahip olan yapılar Roma ve Bizans dönemlerine aittir. Bu yapılardan olan Seyhan Nehri üzerindeki Taşköprü halen sağlam ve kullanılabilir durumda olan tek yapıdır. Roma ve Bizans Dönemlerine tarihlenen iç kale ile şehir surunun ise ancak kalıntıları bugüne ulaşabilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda Taşköprü'nün batısındaki kent merkezine ulaştığı noktada (Kalekapısı mevki) savunma ve gümrük amaçlı kullanılan bir iç kale ve o dönemde Roma Yolu olduğu düşünülen Abidinpaşa Caddesi'ni merkez alarak batıda Kemeraltı Cami (Tarsuskapısı mevki) ile sonlanan bir şehir suru olduğu savunulmaktadır (Saban, 2006a, 18).

Sonraki yüzyıllarda iktidar mücadeleleri sebebiyle Adana'nın durgunluk dönemine girdiği ve Osmanlı İmparatorluğu'na katılana kadar bu durgunluğun devam ettiği görülmektedir. M.S. 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde ve Ramazanoğulları'nın idaresinde ilk imar hareketleri gerçekleşen Adana'nın kentsel dokusu konut, ticaret ve sosyal-kültürel amaçlı alanları bünyesinde barındırmaktadır. Osmanlı arşiv kayıtlarına göre XVI. yüzyılda kentin nüfusu Müslümanlar ve Gayrimüslimlerden oluşmaktadır ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan konar-göçerler sancağın çeşitli yerlerinde dağınık bir halde yaşarken, Müslüman ve Gayrimüslim halk kentte iç içe yaşamaktadır. Müslüman halk ağırlıklı olarak Ulucami Külliyesi'nin güneyindeki bölgede, gayrimüslimler ise kentin batı ucundaki Tarsus kapısı civarında yerleşmişlerdir (Saban, 2006a, 20). 1525 tarihinde 17 mahalle bulunan kentte, mahalle sayısı 1530'da 18'e, 1536'da 21'e, 1547'de 25'e ve 1572'de 28'e ulaşmıştır (Kurt, 1992, 59). Osmanlı Dönemi'nin İslam merkezli yaşantısında geleneksel kent dokusunu oluşturan organik ve dar sokak dokusu (Aktüre, 1989, 68-79) ile camiyi ya da mescidi merkez alan mahalle

anlayışı 16. Yüzyıl'da kent merkezinde kendini göstermektedir ve bu doku büyük ölçüde bugüne ulaşmıştır (Saban, 2006b, 161-182).

Adana kent merkezinin bugünkü formunun oluşumunda son aşama, 19. Yüzyılın ikinci yarısında kenti çevreleyen bataklıkların kurutulması ile haline getirilmesi ile başlamıştır. Amerikan İç Savaşı sebebiyle pamuk ekim alanları tehlikeye giren Britanya hükümeti Tarsus, Adana ve Ceyhan ovalarına 1862'den itibaren pamuk ekmiş ve elde edilen ürünü demiryolu ile Mersin Limanı'na, oradan da Britanya adasına ulaştırarak dokuma sanayi için gerekli hammaddeyi temin etmiştir. Devam eden süreçte Seyhan Nehri taşkınlarının inşa edilen setlerle belirli ölçüde kontrol altına alınması, ziraat okulunun kurulması ve İstanbul-Bağdat demiryolu hattının oluşturulmasıyla Adana 20. Yüzyıl başında Çukurova Bölgesi'nin merkezi haline gelmiştir (Quataert, 2008). 1909 olayları olarak bilinen Ermeni isyanı sırasında yapıları büyük hasara uğrayan kent, 1. Dünya Savaşı'nın başlaması ve bölgeyi işgal eden Fransızların 70.000 Ermeni'yi Suriye'den getirerek Çukurova'ya yerleştirmesiyle yeni bir sürece girer (Köker, 2002, 242). Bu dönemde hazırlanan ilk halihazır haritalarda Adana organik sokak dokusu ve kentin batısı ile Mersin yolu tarafında inşa edilmiş olan fabrikalarla dikkat çekmektedir.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte zirai alanda gerçekleşen gelişmeler ve artan nüfusla birlikte Adana'da kentsel problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Adana Belediyesi problemlerin çözümü ve kentin Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda yeni bir görünüm kazanabilmesi için başkent Ankara'nın imar planını hazırlamış olan Hermann Jansen ile 1932 yılında Adana imar planını hazırlaması için anlaşır (Akverdi, 1935). 1935 yılında 76.473 kişilik nüfusa ulaşmış olan Adana'nın Jansen tarafından hazırlanacak planlarının 105.000 kişilik nüfusa hizmet edecek şekilde hazırlanması istenir (Cuda, 1939, 53). Jansen Adana'yı sanayisi ve ticari aktiviteleriyle, verimli tarım alanlarıyla çevrili olmasıyla, sıcak ama sağlıklı iklimiyle ideal bir Türk kenti olarak tanımlar (Cuda, 1939, 55) ve orta büyüklükte bir kent olarak nitelediği Adana'nın bölgesel ölçekte ekonomik, kültürel ve sosyal bir merkez olduğunu vurgular. Ticaret merkezi olduğu gibi üretim merkezi de olan Adana için fabrika alanları ve işçi konutları oluşturulması, Vilayet merkezi ve askeri merkez olduğu için yönetim birimlerinin ve lojmanların, bölge hastanelerinin, özellikle sıtma ve tifüs salgınlarına karşı araştırma merkezlerinin, müzelerin ve kültürel aktivite alanlarının düşünülmesi gerektiğini ifade eden Jansen, çeşitli seviyelerdeki okullarla rekreasyon alanlarını ve geniş konut alanlarını tasarımlarında dikkate alır (Şekil 1.).

Kentin Seyhan Bölümündeki tarihi kent merkezi Jansen tarafından korunmuş, yönetim, ticari ve sosyo-kültürel yapılarla desteklenerek mevcut fonksiyonunu devam ettirmesi hedeflenmiştir. Yayıların kent merkezi içindeki hareketlerini rahatlatılmak ve anıtsal yapıları ortaya çıkarabilmek için yapıların çevresindeki niteliksiz ekler ve yapılar yıkılmış, anıtsal yapılar arasında yeşil yaya aksları ile bağlantı sağlanmıştır. Plan kent merkezinde beş farklı noktada ticaret bölgesi ve bir kapalı çarşı önermektedir. Bununla birlikte Küçüksaat Meydanında açık bir kamusal alan oluşturularak çevresinde iki katlı ve insan ölçeğinde yeni belediye binası ile Tepebağ Höyük'ün üzerinde yeni bir hastane öngörülmüştür. Bu hastane için Tepebağ Höyük üzerinde yer alan ve hastanenin inşa edileceği parsellerden bir bölümü kamulaştırılır, ancak yabancı arkeologların ve Adana Halkevi'nin yaptığı incelemeler sonucunda (Girginer, 2000, 71-85) Tepebağ'da Höyük olabileceği düşüncesi 1940'larda yaygınlaştığı için Jansen planının kent merkezini içeren bölümü uygulanmaz.

Jansen tarafından imara açılan yeni alanlar ise konut, sanayi, eğitim, spor, rekreasyon vb. fonksiyonları barındıran, sokak dokusuyla olduğu gibi ada ve parsellerin boyutları ve formları ile de geleneksel yerleşim bölgesinden ayrılan özellikler göstermektedir. Jansen planının Seyhan Nehri'nin batısında yer alan ve geleneksel kent ile demiryolu hattı arasında kalan bölümü plana büyük ölçüde sadık kalınarak uygulanmıştır. Bu çalışmada Jansen planının uygulanan kısmı ile geleneksel kente odaklanılarak geleneksel Adana kenti ile 1940 yılından sonra uygulanmaya başlanan imar planı çerçevesinde oluşturulan modern kent dokusu kentsel morfoloji açısından incelenmiştir. Kent morfolojisi; kentsel dokuların değişim-dönüşüm süreçlerinin belirlenmesinde, mekânsal ve işlevsel yapılarının tarihsel köklerinin anlamlandırılmasında ve bugüne aktarılmasında önemli bir değerlendirme aracı ya da yöntemi olarak kullanılmaktadır (Kubat ve Topçu, 2009). Bu çalışmada Conzen (1960) tarafından geliştirilen kent morfolojisinin temel unsurları dikkate alınmış, buna göre sokak dokusu, parsel-yapı adası ilişkisi ve bina-parcel ilişkisi ana başlıklar olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak Adana'nın geleneksel ve modern dokuya sahip iki mahallesinde dolu-boş oranı da araştırmaya dâhil edilerek geleneksel ile modern arasındaki fiziksel farklılığın morfolojik boyutları detaylı bir şekilde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Morfolojik analiz için Adana'nın 1918, 1940, 1994ve 2011 yıllarına ait halihazır haritaları, 1940'ta hazırlanmış imar planı ile Harita Genel Komutanlığından temin edilen hava fotoğrafları ana materyaller olarak kullanılmıştır.

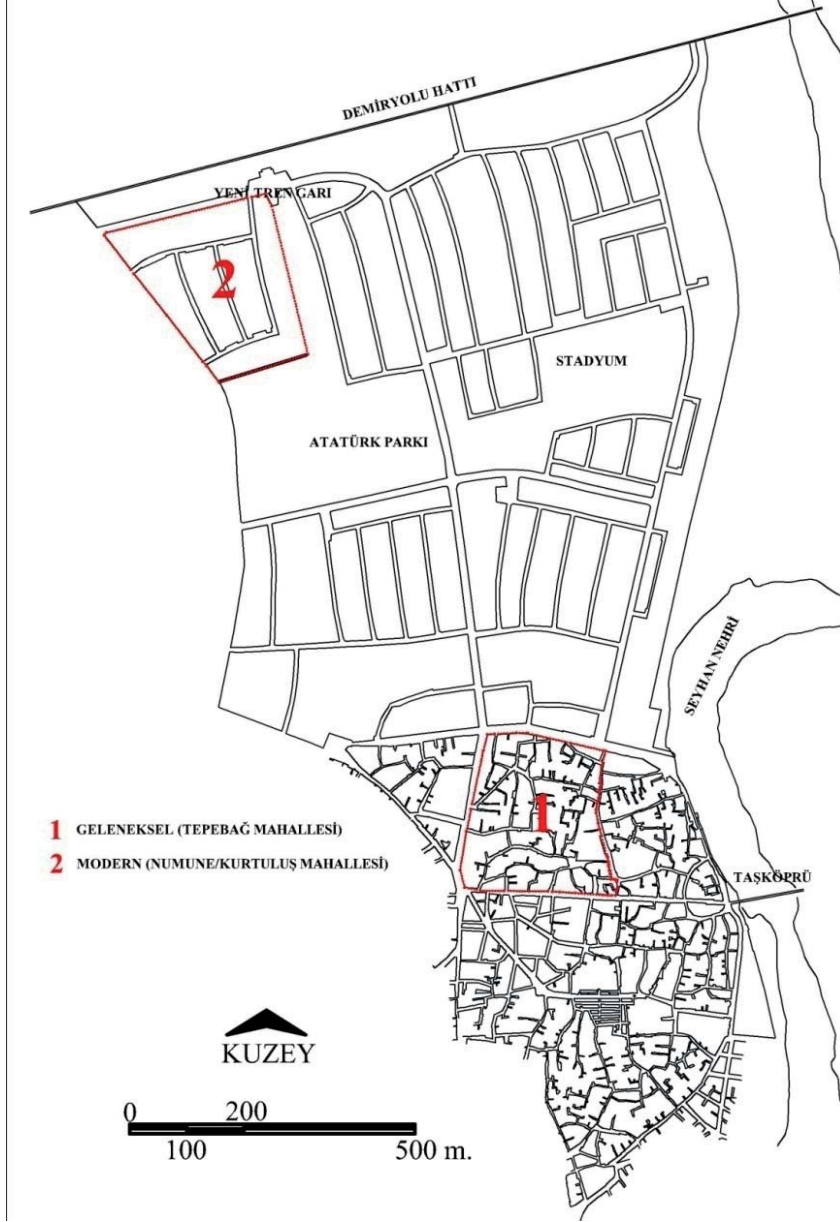
2. Morfolojik Analiz

2.1. Sokak Dokusu

Yeni yol inşa etmek ya da sokakları kapatmak gibi imar müdahaleleri olmadığı düşünülürse en uzun zaman alan değişim sokak dokusunda gerçekleşen değişimdir, zira kamusal/yarı kamusal alan olan sokaklar özel mülkiyet dışında kalan ortak alanlardır. Bu çerçevede Adana kentinin 1918 tarihli haritası incelendiğinde kentin henüz geleneksel dokusunu koruduğu, 1911 yılında inşa edilmiş olan yeni tren garına doğru birkaç yolun açıldığı, ancak henüz yapılaşmanın olmadığı görülmektedir. Kentin geleneksel bölgesinde ise geleneksel Anadolu kentlerinin İslam etkisinde şekillenmiş organik sokak dokusu ortaya çıkmaktadır. Bu dokuya ilk bakıldığında çıkmaz sokakların yoğunlaştığı bölgelerin konut bölgeleri olduğunu anlamak mümkündür. Geleneksel kent dokusunda ticaret fonksiyonu için bölgeleme yapılmadığından ve genellikle cami ya da mescit merkezli mahallelerin merkezinde küçük ölçekte ticarethaneler yer alırken “çarşı” kent merkezinde ve Ulucami yakınında yer aldığından, Adana kent merkezinin geleneksel Anadolu kentlerinin özelliklerini gösterdiği rahatlıkla söylenebilir. Ramazanoğlu Çarşısı doku içerisinde kendisini gösterirken Çakmak Caddesi'nin batısında yer alan bölgedeki fabrika ve hanlar adanın tamamını kaplayan hacimleriyle ortaya çıkmaktadır.

1940 tarihli imar planı ile ise geleneksel kenti yeni gar binası ve demiryolu hattı doğrultusunda kuzeye doğru genişleten bir anlayış benimsenmiş ve mevcut yollar değerlendirilerek mevcut kentten daha geniş bir alan planlanmıştır. Bu plan ile yapı adalarının, sokakların ve parsellerin geleneksel dokudan tamamen farklı şekilde oluşturulduğu, kuzey-güney yönündeki dikdörtgen formlu adaların çoğunlukta olduğu, gar binası ile geleneksel kenti ve Seyhan Nehri'ni birbirine bağlayan bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir. Jansen planındaki sokak dokusu ızgara plan şeması özellikleri göstermemekte, demiryolu hattı ile geleneksel kentin ortasında oluşturulan Atatürk Parkı ve şehir stadyumu gibi ortak alanlar hem eski kentle hem de Seyhan Nehriyle yeni

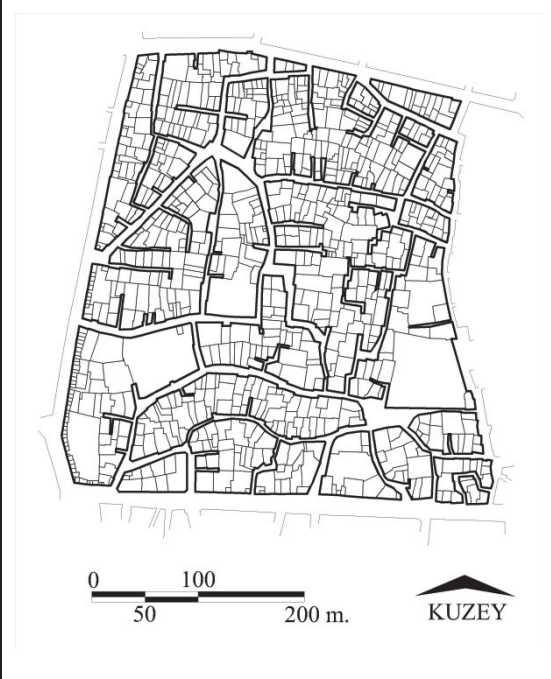
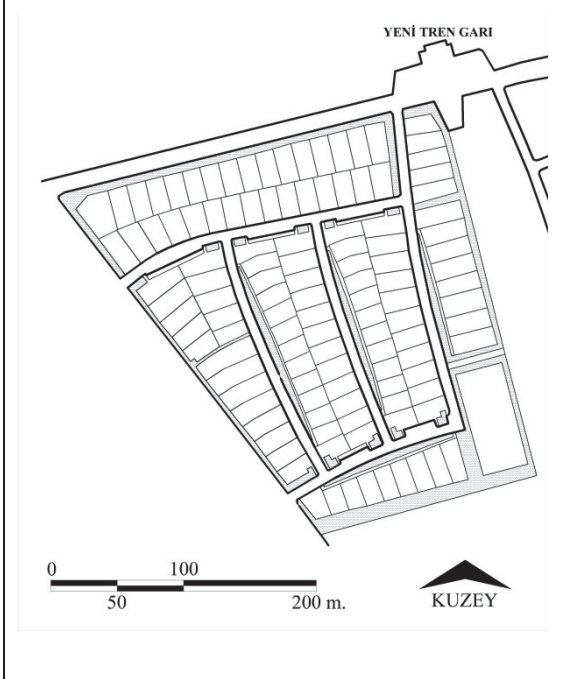
planlanan alanı bağlamakta, taşıt ulaşımına göre hazırlanmış olan sokaklar adalar arasında oluşturulmuş olan yaya akslarıyla bütünleşmektedir. Kısaca Jansen planında motorlu taşıt endekli bir sokak dokusunu bütünüyle benimsenmediği, yayaların kentte konforlu ve güvenli bir şekilde hareket edebilmelerine öncelik verildiği söylenebilir.

Şekil 2. 1940 yılına ait imar planında geleneksel sokak dokusu ile kuzeyinde oluşturulan modern planlı alanın sokak dokusu ve çalışma için seçilen mahalleler (Bu çizim 1938 tarihli kadastr haritaları ile Jansen imar planının birleştirilmesiyle yazar tarafından oluşturulmuştur)

2.2. Yapı adası-parsel ilişkisi

Çalışma kapsamında geleneksel ile modern mahallelerdeki yapı adası-parsel ilişkisinin irdelenebilmesi için her iki dönemin karakteristik özelliklerini yansıtan iki mahalle (Tepebağ Mahallesi ve Numune/Kurtuluş Mahallesi) seçilmiş ve değerlendirme bu mahalleler üzerinden yapılmıştır (Şekil 2). Bu değerlendirme için 1938 tarihli kadastro haritası ile 1940 tarihli İmar Planı parseller ile binaların gösterilmiş olması sebebiyle ana materyaller olarak kullanılmıştır.

Geleneksel (Tepebağ Mahallesi)	Modern (Numune Mahallesi)
	

Tablo 1. Geleneksel ile modern mahallelerde yapı adası parsel ilişkisi

Tablo 1’de görüldüğü gibi geleneksel ile modern mahalleler arasında sokak dokusu, ada/parsel formu, ada/parsel boyutu, parsel yönelmesi vb. açılardan önemli farklılıklar bulunmaktadır. Geleneksel sokak dokusu çıkmaz sokaklar barındıran organik bir form taşımaktayken modern sokak dokusunda çıkmaz sokakların ortadan kaldırıldığı ve sokakların sayısının azaltıldığı görülmektedir. Adaların formları geleneksel dokuda belirgin bir geometri göstermez iken modern dokuda dikdörtgen formun esas alındığı anlaşılmaktadır. Hem ada hem de parsellerin boyutlarının geleneksele kıyasla modern mahallede artırıldığı ve standart bir forma ulaştırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

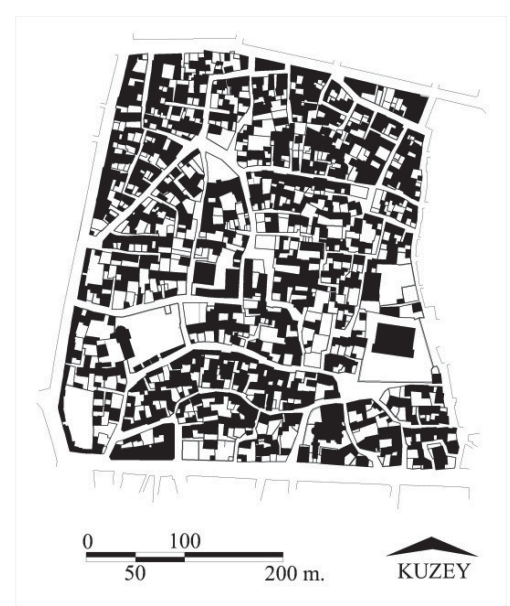
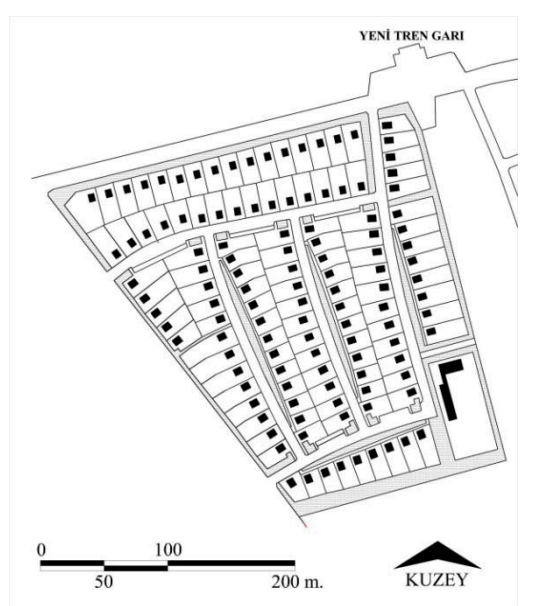
Çalışma kapsamında incelenen geleneksel mahalle olan Tepebağ Mahallesi Adana’nın en eski yerleşim yeri olmasından ve kent merkezinde yer almasından dolayı farklı fonksiyonları bünyesinde barındıran bir mahalledir. Buna bağlı olarak parsellerin ticari bölgelerde çok küçük boyutlarda olduğu, ana ticari aks üzerinde konut parsellerinin yer almadığı, mahallenin iç kısımlarında yer alan okul ve kilise gibi yapıların parsellerinin konut ve ticaret parsellerine kıyasla daha büyük boyutta olduğu görülmektedir. Modern mahallede ise tek bir parsel

boyutuyla diğer parsellerden farklılaşmaktadır ve bu konut parsellerinin arasındaki tek okul parselidir. Modern mahallede ticaret parseli oluşturulmamıştır.

Parsellerin yönelmesi bağlamında değerlendirildiğinde ise geleneksel dokuda amorf formdaki parsellerin olduğu görülmekle birlikte en fazla kuzey-güney yönünde oluşturulmuş dikdörtgen parsellerin olduğu, modern dokuda da tüm parsellerin dikdörtgen formda oluşturulduğu ve çoğunlukla doğu-batı yönünde tasarlandığı görülmektedir.

2.3. Bina-parsel ilişkisi

Tablo 2’de görüldüğü gibi 1938 tarihli haritada Tepebağ mahallesinin geleneksel dokusunda binaların sokaklar kuzeyde ise sokağa cephe verdikleri, genelde parsellerin güney bölümünün avlu ya da bahçe için boş bırakıldığı anlaşılmaktadır. Mahalledeki geleneksel konutların plan tipolojisi incelendiğinde çoğunluğunun dış sofalı olduğu ve sofaların güneye baktığı, az sayıdaki iç sofalı yapının sofalarının sokağa baktırıldığı tespit edilmiştir (Payaslı Oğuz, 2002, 38-42). Tepebağ Ortaokulu, Gazipaşa İlköğretim Okulu ya da Bebekli Kilise gibi konut kullanımı dışındaki yapılarda binaların parsel ile ilişkisi konusunda fikir yürütmek mümkün görünmemektedir, zira bu yapıların ortak esaslar doğrultusunda parsellere yerleştirildiğine dair bir kanaat oluşmamaktadır. Numune Mahallesi’ndeki modern dokuda ise binaların parselin sokağa yakın kısmında, arka bahçeleri geniş olacak şekilde ayırık nizamda konumlandırıldıkları görülmektedir. Geleneksel mahalledeki bina-parsel ilişkisi çeşitliliği modern mahallede yerini tekdüze ayırık nizam yapılaşmaya bırakmıştır.

Geleneksel (Tepebağ Mahallesi)	Modern (Numune/Kurtuluş Mahallesi)
	

Tablo 2. Geleneksel ile modern mahallelerde bina-parsel ilişkisi

Bina-parcel ilişkisinde vurgulanması gereken önemli bir başka konu binaların boyutlarıdır. Geleneksel dokudaki mevcut bina boyutlarının modern mahalle için esas alındığı anlaşılmakla birlikte, modern mahallede aynı boyuttaki binalar daha büyük parseller içerisinde bağımsız olarak konumlandırılmıştır. Bunun sonucu olarak her iki mahalle de yaklaşık 13 hektarlık alanı kaplamasına rağmen Tepebağ Mahallesi'nde 24 adet ada ve 817 adet parcel bulunmaktayken, Numune/Kurtuluş Mahallesi'nde ise beş ada ve 120 adet parcel oluşturulmuştur.

Binalar, parseller ve yapı adaları olarak kentsel dokunun bileşenleri ayrıldığında en sık değişime uğrayan binalardır, zira binaların taşıyıcı sistemlerinin ve malzemelerinin ömrü sınırlıdır. Özellikle kent merkezlerinde binalar imar kuralları çerçevesinde ya da dışında sıklıkla yenilenmektedir. 20. Yüzyıldan başlayarak yapı malzemesi ve taşıyıcı sistem açılarından gerçekleşen yeniliklerle eski binaların yıkılarak yenilerinin inşa edilmesi kaçınılmaz bir durumdur. Parseller de bu çerçevede birleştirilerek ya da bölünerek değişime uğrarlar, ancak bu değişim binalar kadar hızlı gerçekleşmemektedir. Çalışma kapsamında incelenen geleneksel ve modern mahallelerdeki binaların bugünkü boyutları ve oluşturdukları dolu-boş oranı incelendiğinde ise (Tablo 3) her iki mahallede de binaların boyutlarının büyüdüğü, bazı parsellerin birleştirildiği ve birleştirilen parseller üzerine birden fazla yapının yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Tepebağ mahallesi'nde kuzey-güney yönünde açılan Cemal Gürsel Caddesi'nin mahalledeki kullanım dengesini bozduğu, caddenin batı kısmında ticaret fonksiyonunun artmasıyla bina boyutlarının arttığı ve binaların parsellerin tamamını kapladığı görülmektedir. Mahallenin iç kısımlarında ise konutların, sokak dokusunun ve yapı adalarının çözülmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Geleneksel (Tepebağ Mahallesi)	Modern (Numune/Kurtuluş Mahallesi)
	

Tablo 3. Geleneksel ile modern mahallelerde 2011 yılı itibarıyla dolu-boş oranı

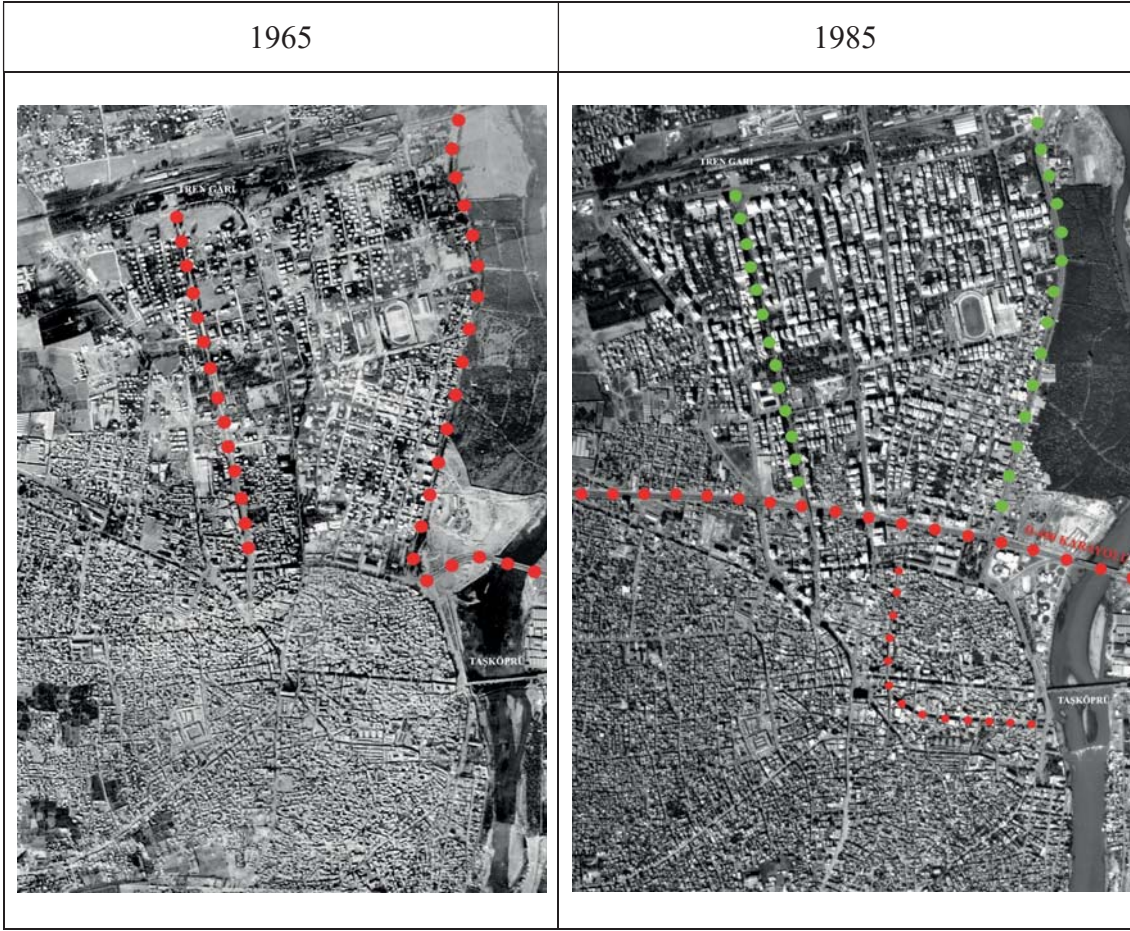
Modern mahallede ise adaların bazılarının plandan farklı şekilde uygulandığı, kullanımlarda öngörülen değişikliklerle birlikte (okul parselinin konut olarak değiştirilmesi vb.) binaların parseller içindeki konumunun da değiştirildiği, tamamı ayrık nizam olarak planlanmış mahallenin batı kısmında bitişik nizam yapılaşmanın öngörüldüğü yapı adalarının oluşturulduğu ve bu durumun mahalledeki görsel bütünlüğü zedelediği görülmektedir.

3. Çalışma Alanının Dönüşümü

Geleneksel ve modern dokunun bir arada olduğu çalışma alanı 1940 yılında hazırlanan imar planıyla bir bütün halinde ele alınarak planlanmış ve büyük ölçüde uygulanmış olan plan sonucunda 1960'lara kadar bütünlüğünü korumuştur. Adana kentinin özellikle tarıma dayalı sanayinin gelişmesine bağlı olarak nüfusunun artması ile yeni alanların imara açılması gündeme gelmiş ve 1966 yılında İller Bankası tarafından imar planı hazırlanmıştır. Uygulanmamış olan bu plan için 1965 yılında çekilmiş olan hava fotoğrafında görüldüğü gibi (Tablo 4) 1940 yılında planlanmış olan alan henüz tam olarak yapılaşmamış olmakla birlikte yeni tren garı ile kent merkezini bağlayan yeşil aks taşıt yoluna çevrilmiş, alanın doğusunda kuzey-güney yönünde yeni bir yol açılmış ve Seyhan Nehri'nin üzerinde inşa edilen yeni köprüye bağlantı yolu oluşturulmuştur. Açılan bu yolların kenti hem doğu-batı hem de kuzey-güney yönlerinde gelişmeye zorladığı söylenebilir. 1985 tarihli hava fotoğrafında görüldüğü gibi açılan yeni yollar ve oluşturulan köprü hem geleneksel kent ile modern kent arasındaki bağlantıyı koparan D-400 karayolunun açılmasına, hem de geleneksel merkezde ring hattını daraltan iki yeni yolun açılmasına neden olmuştur.

Açılan yollarla ve artan rant baskısıyla geleneksel alanda olduğu gibi modern alanda da dönüşüm hızla gerçekleşmiş, modern alanda binaların oturumları ve yükseklikleri artarken geleneksel kent giderek konuttan ziyade ticaret ve üretim fonksiyonlarının mekanı haline geldiğinden kural dışı yapılaşmalar artmış ve doku zedelenmiştir. Geleneksel mahallede organik sokak dokusunun bütünlüğünün bozulduğu, açılan yollar ve değişen kullanımlarla birlikte mahallenin merkezindeki arkeolojik sit alanında gerçekleştirilen kazı çalışmalarının da dokunun bozulmasında etken olduğu görülmektedir. Modern mahallede ise yoğunluğun arttığı ve halen artmaya devam ettiği, iki katlı müstakil yapıların yerini yüksek katlı apartmanlara bıraktığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Adana kentinin geleneksel ve modern mahallelerinde kentin dinamiklerine paralel olarak gelişen tekil kararlarla farklı dönüşümler gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Çalışılan iki alanda da imar planları ile öngörülmediği halde açılmış olan yollar bulunmakta iken geleneksel mahallede açılan yolla arazi kullanımı, sokak dokusu ve yapı yoğunluğu değişmiş, alanın ticari kesimlerinde yoğunluk artarken iç kesimlerde yapılar ve sokaklar yok olmuş, modern mahallede ise yaya yolunun taşıt yoluna dönüştürülmesi ile konut kullanımı devam ederken yoğunluk planlandığı döneme kıyasla on kat artmıştır. Tek merkezi olarak büyüyen Adana kenti için geleneksel kent merkezinin konut kullanıcıları tarafından terk edilmesi dünyada örneklerine rastlanan bir durumdur. Bununla birlikte geleneksel kent merkezi ile planlı modern alanı birbirinden koparan D-400 karayolunun inşa edilmesinin bu süreci hızlandırdığı düşünülebilir.

Tablo 4. Çalışma Alanının 1965 ve 1985'teki durumu ile açılan yollar

4. Değerlendirme

Geleneksel ve modern kentsel doku arasındaki farklılıkları ve geçirdikleri dönüşümü inceleyen bu çalışmada Adana kenti özelinde kentin seçilen iki mahallesi sokak dokusu, yapı adası parsel ilişkisi ve bina parsel ilişkisi bağlamında irdelenmiş, imar müdahaleleriyle kentin ve seçilen mahallelerin geçirdiği dönüşüm yoğunluk ve kentsel doku açısından ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda geleneksel mahallenin sokak dokusu ile tipik bir Anadolu kenti özelliği gösterdiği, dar ve çıkmaz sokaklarla kendisini gösteren karmaşık yol ağının amorf ada ve parsellerle kendisine has bir dokusu olduğu ortaya çıkmıştır. Modern mahallede ise eşit boyutta ve formdaki parsellerin uzun ve geleneksele kıyasla az sayıdaki yapı adasında çözümlendiği, sokak dokusunun net ve kolay bir ulaşım sağladığı görülmüştür. Geleneksele göre monoton bir anlayış sergileyen modern doku coğrafi ve iklimsel özelliklere bağlı olarak adaların bazı cephelerinde yeşil bantlarla çeşitlendirilmiş, bahçe içindeki müstakil evlerin arka bahçeleri daha geniş bırakılmıştır.

Morfolojik olarak farklı özellikler gösteren mahalleler zaman içinde farklı şekilde değişime uğramış, geleneksel mahalle konut sakinlerinin bölgeyi terk etmesi ve üretim ile toptan ticaret fonksiyonlarının mahalleye hâkim olmasıyla dokusunu ve yapılarını kaybetmiş, modern mahalle ise binaların sürekli bir şekilde ve yoğunluğu artırarak yenilenmesine sahne olmuştur. Son 50 yılda gerçekleşen bu dönüşüm tek merkezli olarak büyüyen Adana'ya özgü nitelik taşımakla birlikte, geleneksel ile modern doku arasındaki farklılıklar tüm Anadolu kentleri için ortak özellikler göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Aktüre, S. (1989) "The Islamic Anatolian City", *Environmental Design: Journal of the Islamic Environmental Design Centre*, 1-2, 68-79.
- Akverdi, N. (1935) *Adana: Cumhuriyetten Evvel ve Sonra*, Ulus Basımevi, Ankara.
- Conzen, M. R. G. (1960) "Alnwick Northumberland: A Study in Town Plan Analysis", IBG Monograph No:27, London.
- Girginer, S. (2000) "Tepebağ Höyük (Adaniia) Kizzuwatna Ülkesinin Başkenti miydi?", Artun, E., Koz, S. Tarafından hazırlanan "Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı", Yapı Kredi Yayınları 1392, İstanbul, 71-85.
- Köker, O. (2002) *100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler, Bir Zamanlar Yayıncılık*, İstanbul.
- Kubat A. S. ve Topçu M. (2009) "Antakya ve Konya Tarihi Kent Dokularının Morfolojik Açından Karşılaştırılması" *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi Cilt 6 Sayı 2*, 334-347.
- Kurt, Y. (1992) 'XVI. Yüzyıl Adana Tarihi', H.Ü. Sos. Bil. Ens. Doktora Tezi, Ankara.
- Payaslı Oğuz, G. (2002) *2Adana Tepebağ Bölgesindeki Tarihi Yerleşim Dokusunun 98 Depremi Sonrası İncelenmesi ve Koruma Geliştirme Önerisi2*, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Quataert, D. (2008) *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, çeviri N. Özok Gündoğan, A. Z. Gündoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Saban, D. (2006a) *Adana'nın Kentsel Gelişimi, 'Adana Kentsel Kültür Envanteri'*, der. İ. Durukan, F. Karaman, D. Saban, O. Erman, D. Baş Yanarateş ve G. Ramazanoğlu, T.C. Adana Valiliği, İl Özel İdaresi Kültür Yayınları Envanter Dizisi: 1, Adana, 17-26.
- Saban, D. F. (2006b) "XVI. Yüzyılda Adana Kentinin Fiziksel Yapısı", *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Arkeoloji Özel Sayısı*, Editörler Girginer, S. Ve Erhan, F., Cilt: 15, Sayı: 3, 161-182.
- Saban Ökesli, D. (2010) "Hermann Jansen'in Adana Planları", *Güney Mimarlık*, Aralık 2010, Sayı: 2, 46-52.